

Ole Didrik Lærum

Universitetet som kulturformidler

Hva er et universitet?

Lærdomssetene har en lang historie som går tilbake til oldtiden. Universitetet som den institusjonen vi kjenner i dag er imidlertid en europeisk "oppfinnelse" som ble grunnlagt i mellomalderen i Sør-Europa. Det begynte i Italia og spredte seg etter hvert nordover til Frankrike og Tyskland. Liknende lærdomsseter har man imidlertid hatt også i andre land, blant annet i Egypt, i Georgia og i det nåværende Usbekistan, der de nådde et høydepunkt på 1400-tallet. Selveste kongen, Ulughbek, var en sprenslærd vitenskapsmann og arbeidet som astronom ved siden av å styre landet. Observatoriet hans har senere blitt gravd ut, og en kunne rekonstruere hvordan han observerte og beskrev mer enn tusen stjerner på himmelen. Ulughbek foreleste i astronomi på den tidens universitet, presteskolen. Disse bygningene står den dag i dag i Samarkand. Imidlertid ble læren hans oppfattet av muslimene som formastelig, og han ble tvunget til å dra på en pilgrimsreise til Mekka. Han kom ikke lenger enn til nabolandsbyen før de kappet hodet av ham.

I tråd med denne sørgelige historien er en av de første erfaringene en har gjort i forbindelse med universitetshistorien, at det å ha kunnskap kunne være truende i visse politiske systemer. Kunnskapen kunne bli oppfattet som farlig, og det kunne være livsfarlig for dem som brakte kunnskapene ut. Opp gjennom tidene har en mange slike eksempler.

Siden har en opprettet universiteter over hele verden, og de som tror at universitetene i Europa har prioritet på å være gamle og ærverdige, tar feil. Blant annet var det i Mellom-Amerika, i det nåværende Guatemala et universitet allerede

på 1600-tallet, etter at spanjolene var kommet over. På dette universitetet i den gamle hovedstaden Antigua i Guatemala har de drevet undervisning sammenhengende i mer enn 300 år i de samme lokalene. I nyere tid ble universitetet flyttet til Guatemala City. I den siste generasjonen har et militærregime i landet begått overtramp på menneskerettighetene, og særlig når det gjelder indianerne. Universitetslærere og studenter har ført an i kampen for menneskerettighetene i landet. Det har medført tap av menneskeliv blant dem som våget å opponere, både med tortur, bortføring og drap. Med andre ord, kan det fortsatt i dag være farlig og truende å sitte på kunnskap og hevde tankens frihet, det maner til ettertanke. Kulturen er ikke bare fredelig, ufarlig og snill. Ulike kulturytringer kan i visse sammenhenger være politisk sprengstoff, og det skal de være, for ellers blir kulturen museal.

I dagens internasjonale universitetssamfunn snakker vi så fint om nettverk og hvordan forskere og studenter kan utveksle kunnskap på tvers av alle landegrenser. Men allerede på 1200-tallet hadde man nettverk mellom universitetene over hele Europa. Studenter hadde sine læreår ved ett universitet, der de tok sine eksamener og ble selv lærde. Deretter skulle studentene ha sine vandreår, fra by til by, fra universitet til universitet for å suge lærdom andre steder. Dette har vi tatt opp igjen gjennom de moderne universitetsnettverkene, der blant annet ERASMUS- og SOKRATES-programmene er viktige virkemidler for studentutveksling i Europa. Kunnskapsnettverkene er derfor like viktige i dag som de var for 7-800 år siden. Det er til ettertanke at selv i vår elektroniske verden er den direkte personkontakten viktigst for formidling av kunnskaper. Gjennom personlig formidling får en også et følelsesmessig forhold til kunnskapen, den blir holdningsskapende og fremmer personlig modning.

Universitetene i Norge - og i Bergen

Det første universitetet i Norge ble grunnlagt i det daværende Christiania i 1811, hovedstaden i den gryende nasjonalstaten Norge. Fra starten av var museumsvirksomhet en viktig del av aktiviteten. For vår nasjonale bevissthet var det vesentlig at vi hadde vårt eget universitet, og vår nasjonale og kulturelle identitet var på mange måter symbolisert ved universitetet.

I Bergen grunnla stiftsamtmann Christie i 1825 sammen med sin venn biskop Neumann Bergen Museum. Dette hadde først karakter som et raritetskabinett, men

senere ble det utvidet til systematiske samlinger. I midten av nittende århundre ble det praktfulle museumsbygget på Nygårdshøyden satt opp. Gjennom en gradvis utvikling utviklet museet seg til en forskningsinstitusjon, hvor blant annet den unge zoologen Frithjof Nansen gjorde viktige nevroanatomiske oppdagelser i 1880-årene.

Legen Gerhard Armauer Hansen fant leprabasillen i 1873 i Bergen. Ved siden av å være overlege på Leprahospitalet, satt han lenge som formann for Bergen Museum, og han var en av de første som brakte fram den "formastelige" utviklingslæren til Darwin for norsk offentlighet. Til museet kom det også flere donatorer for å se det de hadde gitt til samlingene. Noen skolegutter ble brukt til å vise rundt. Når det kom noen som hadde gitt ekstra mye til museet, ble guttene bedt om å fortelle noen skikkelige historier. Guttene skrønte dugelig om alt det de viste fram, og det hendte gjerne at donator ble så begeistret at han fluksens ga mer penger. Det var en fin og lukrativ form for formidling!

Tidlig i det 20. århundre begynte Bergen Museum med studentundervisning, fikk etter hvert eksamensrett og før første verdenskrig ble det opprettet flere professorater. Først i 1946 ble det åpnet som vanlig universitet.

Hva står Universitetet i Bergen for i dag? Det er et lærdomssete som er integrert i byen Bergen. En hoveddel av universitetet ligger langs hele Nygårdshøyden og med museet i midten. Vi er stolte av det. Som en kulturinstitusjon er universitetet med i bysamfunnet og i regionen når det skjer noe, både i næringsliv, kultur, politikk og samfunnsutvikling for øvrig. Universitetet er med og bidrar med sine kunnskaper i alle sammenhenger, og tendensen til å være et Elfenbeinstårn er et tilbakelagt stadium. På Haukeland- og Årstadvollområdet ligger universitetets andre campus med tre helsefakulteter og moderne klinikker.

De fire norske universitetene, Oslo grunnlagt i 1811, Bergen i 1946, Trondheim og Tromsø i 1968 er i dag fullt utbygde, moderne universiteter med internasjonalt samarbeid til alle verdenshjørner, i tillegg til nasjonal og regional tilknytning. Institusjonene publiserer store mengder artikler og bøker, men i tillegg skjer en stor del av kunnskapsformidlingen via andre kanaler.

Universitetet som formidler

Situasjonen i dag er at det på verdensbasis foregår en enorm produksjon og innhenting av ny kunnskap. Stadig kommer vi inn i nye rom vi ikke har vært i før, og helt nye erkjennelser oppstår med jevne mellomrom i de fleste fag. Økningen i kunnskapsmengden betyr at hver fagperson må dekke mye mer kunnskap enn bare for få år siden. Økende grad av tverrfaglig arbeid medfører at en i tillegg må vite mer om nabofagene enn en har gjort tidligere. Det er en stor forpliktelse.

De fire universitetene i Norge har samtidig store museale samlinger, og de er i dag viktige kulturformidlere både for voksne og for barn. Samlingene brukes også vitenskapelig på en helt annen måte enn tidligere, og måten å utstille og formidle på har undergått en rivende utvikling. På enkelte måter har jeg inntrykk av at publikum har mer tillit til oss enn tidligere, og museene er blitt viktige utstillingsvinduer for hva vi står for. Opplevelsen ved å se og lære noe, gjerne for flere generasjoner samtidig, kan vekkes gjennom brennaktuelle utstillinger. Vikingetidsutstillinger har i de senere årene hatt en særlig appell. I Bergen forsøker vi å formidle våre enestående kirkesamlinger på en ny måte og føre dem helt fram til kirkekunst som lages i vår samtid. Naturhistorien med dyr og alt det merkelige som skjer i naturen, har alltid hatt appell.

Ser vi på selve formidlingsprosessen i lys av kunnskapsekspløsjonen, er det skrevne ord bare én liten del av det vi formidler. Moderne teknologi har meldt seg for fullt. Nå formidler vi via satellitt og elektroniske media. For eksempel underviser Universitetet i Bergen i samtlige militærleirer i Norge til forberedende prøve. Vi underviser via fjernsyn direkte til skolehus der folk fra lokalmiljøene samler seg til undervisningstimer og kollokvier. På den måten når vi mye bredere ut enn til bare forelesningssalene våre. Gjennom fjernsynsprogrammer både for TV2 og for NRK formidler vi kunnskap til folk flest, og i samband med slike programmer blir ofte vårt internasjonale nettverk benyttet.

Lørdagsuniversitetet er et tiltak som har vist seg å være populært. Folk kommer både fra byen og fra nabolagene for å ha en hyggestund og å lære noe nytt. Et fruktbart samarbeid med Den Nationale Scene har ført til at vi bruker teateret, byens kulturelle "torg", som forelesningssal.

Den årlige fagkritiske dag og samarbeidet med Vestlandske lærarstemne er en viktig del av kontaktskapningen til skolen.

Kunnskap som øyeblikkelig hjelp

Imidlertid har det oppstått en ny situasjon i lys av medieutviklingen. Skjer det noe dramatisk i samfunnene, enten nasjonalt eller internasjonalt, er det inne i de tusen hjem i løpet av ett minutt. Ofte og oftere oppstår det akutte situasjoner i samfunnene der en har bruk for ressurspersoner som besitter kunnskap om nettopp *dette* emnet. Derfor må de som sitter på kunnskap i samfunnet stå til rådighet på en annen måte enn tidligere. Universitetets fagfolk, for UiB dreier det seg om nærmere 2500 ansatte, opplever stadig at det kommer henvendelser omtrent som en øyeblikkelig hjelpetjeneste. Hvem vet noe om dette og kan stille i studio om et kvarter?

Selv er jeg lege av bakgrunn og har kjørt legevakt med utrykning og gjenopplivninger. Nå synes en liknende form for tjeneste å ha bredt seg til andre fagkretser. Det er viktig at universitetet tar den utfordringen. Et nylig eksempel er den tragiske saken om Silje i Trondheim, femåringen som ble funnet død ute i skogen, trolig på grunn av mishandling fra andre barn. Da var det universitetene som måtte rykke ut med sine fagfolk og ta den belastningen det er å stå fram i mediene. Det å ha kunnskap i dag er også å ta et ansvar for å gjøre den tilgjengelig når samfunnet har bruk for den. Slik øyeblikkelig hjelpetjeneste vil nok bare øke i årene framover, og det er en interessant utfordring for oss.

Trolig er det ikke bare de voksne som har bruk for "øyeblikkelig hjelp-kunnskap", men også barn som vil ta del i samfunnet. Da må kunnskapstjenesten være så rask som mulig. Bibliotekene er en viktig kunnskapsbase i så måte, og universitetsbibliotekene i Norge arbeider i et nettverk med felles datakatalog. Dataalderen har utviklet seg så raskt i bibliotekssektoren at trykte tidsskrifter og bøker begynner å bli bare en liten del av den litteraturmengden en forvalter totalt. Mer og mer går på data, elektronisk lagring og nettverk.

Universitetet i Lund har nylig tatt initiativ til en ny type utdanning for bibliotekarer. Det er en konsekvens av utviklingen innen elektroniske medier og kunnskapsnettverk. Et gammelt ord for regnemaskin er cyber. Man snakker om Cyberspace når en omtaler den internasjonale dataverdenen. En som skal arbeide med slike elektroniske litteratursystemer skal utdannes til å få tittelen "cybrarian".

"Datatekar" kunne vi kanskje kalle det i Norge. Men slike former for fagpersonell skal ikke bare gjøre tjeneste for studentene og forskerne. Universitetsbiblioteket skal like mye fungere for samfunnet rundt, både voksne og barn, journalister og politikere, som alle skal kunne henvende seg til biblioteket.

Universitetets arbeidsoppgaver

Universitetene er i første rekke forskningsinstitusjoner. Vi skal vinne ny kunnskap og overprøve de kunnskapene vi tror vi har med et kritisk blikk. Samtidig skal vi forvalte eksisterende kunnskap og ha tilgang til all slik kunnskap på verdensbasis, enten direkte eller indirekte. Internasjonale kunnskapsnettverk er blitt en viktigere og viktigere del av kunnskapsforvaltningen vår. Så er universitetene undervisningsinstitusjoner, der en utdanner akademikere, men også underviser og formidler til andre deler av samfunnet. Videre- og etterutdanning er blitt viktigere og viktigere for å vedlikeholde kunnskapene hos dem vi alt har utdannet.

Den tredje funksjonen for universitetet er å være kulturinstitusjon. Det er ikke nok at vi forvalter og skaffer ny kunnskap, vi skal også forvalte kultur, kunnskap om kultur og holdninger til kulturverdier. For eksempel forvalter Universitetet i Bergen kunnskaper om fokedans, om folkemusikk og tradisjoner, og for de innvidde har vi til og med et flott arkiv med finnevitser!

For alle disse oppgavene har vi et stort ansvar med å formidle. Hvis vi ikke formidler kunnskapene våre, har de bare en begrenset verdi. Derfor ønsker vi at universitetene skal være åpne og rause institusjoner der alle kan komme og få hjelp. Nylig har det vært luftet en tanke om å sende del professorer på besøk i barnehager og prøve seg som lekeonkler og kombinere det med å fortelle barna om sine kunnskaper. Derved kunne man knytte kontakt og stimulere til formidling på et tidlig stadium. Det har ikke blitt realisert ennå, men tanken er ganske spennende.

Universitetenes kunnskapsnettverk er mangfoldige. Grunnlaget for det hele er det uformelle personnettverket, der fagfolk står i kontakt med hverandre på tvers av alle geografiske grenser, både nasjonalt og internasjonalt. På landsbasis samarbeider universitetene mye tettere enn de gjorde for bare få år siden, og det samme gjelder samarbeidet til andre kunnskapsinstitusjoner internasjonalt. Vi legger stor vekt på samarbeid med regionalt høgskolesystem, og det er i stor grad overgang av studenter mellom de to utdanningsystemene.

Universitetenes nye oppgaver

Universitetene våre, de opphøyde lærdomssetene, var tidligere eliteinstitusjoner, forbeholdt noen få. Det var de til langt fram på 1970-tallet, og en relativt liten del av ungdommen kom hit for å studere. Fra 1980-årene har vi fått en veritabel utdanningsekspløsjon som har ført til at mellom 40 og 50 % av ungdomskullene tar høyere utdanning. Studentene velger gjerne lengre studieveier enn tidligere, flere går fram til hovedfag enn før, og i tillegg er det mange tidligere studenter som kommer tilbake igjen til universitetene for å studere videre. Antallet avlagte hovedfagseksamener har blitt doblet i løpet av fem-seks år, og antallet doktorgrader nærmere tredoblet. Eliteuniversitetet er med andre ord blitt et masseuniversitet. Dette er framtidsrettet, ved at vi derved når ut til flest mulig for å bidra til at kunnskap i større grad kan brukes i samfunnet. Likevel må vi også ivareta en elite som kan ta hånd om den mest avanserte kunnskapen i internasjonal forskningsfront.

Samtidig med kunnskaps- og utdanningsekspløsjonen legger også universitetene større vekt på å forvalte kulturverdier enn tidligere. Forskning er også en del av vår kulturtradisjon.

Videre- og etterutdanning øker betydelig, og det er stadig nye grupperinger i samfunnet vi skal nå fram til. På de gamle mellom-europeiske universitetene brukte man uttrykket "Alma Mater", den nærende mor som symbol. Det var fordi at der man en gang hadde fått sin utdanning, der søkte man alltid tilbake for å få ny kunnskap. Hos oss prøver vi nå å styrke denne funksjonen slik at universitetene virkelig kan fortsette å være moderinstitusjoner.

Når det gjelder barn og formidling er det viktig at vi ikke bare satser på å underholde dem for at de skal ha det morsomt en stund og hyle av fryd over et merkelig skjelett eller annet de ser i museet. Formidlingen til barn er først og fremst for at vi skal stimulere dem til å skaffe kunnskap og gi dem holdninger som de kan bruke senere. Barna i dag er våre kommende studenter og våre kommende brukere. Samtidig har barn sin egen kultur og kunnskaper på sine egne premisser. Derfor er det viktig at en ser på barn som kulturbærere og ikke problembærere. Det samme gjelder studentene. De som i dag tar høyere utdanning er den viktigste ressursen for utvikling av det norske samfunnet i årene framover. Uten kompetanse er høyteknologien totalt verdiløs. Høyteknologi kan vi kjøpe, datamaskiner er billige og kan fåes på

Ole Didrik Lærum

nesten annet hvert gatehjørne. Men kompetansen tar det lang tid å bygge opp, og det er fort gjort å rive den ned igjen. Derfor må vi være med på å bygge opp kompetanse i alle aldersklasser.

Kultur og verdisyn er nær knyttet til hverandre. Kultur og holdninger har også noe med hverandre å gjøre. Derfor må både kunnskapen og kulturen være forankret i følelseslivet. Når hjertet og hjernen er med samtidig, både hos barn og voksne, da når vi fram til kjernen. Da kan vi kanskje unngå å bli ofre for den hensynsløse informasjonsflommen i samfunnet som øses på oss fra alle kanter.